

Proefstuderen Filosofie

24 november 2023

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Introductie

Een student Filosofie vertelt hoe jouw eerste jaar bij deze opleiding er uit zal zien.

Hoorcollege

Titel

Hobbes' Leviathan

Korte omschrijving

In dit college behandelen we de theorie van politiek gezag van Thomas Hobbes. Hobbes is een grondlegger van de traditie van het 'sociaal contract'. Hoewel hij ervan uitgaat dat mensen van nature vrij en gelijk zijn, betoogt hij dat het rationeel is om ons te onderwerpen aan een absolute machthebber. Waarom meent hij dat?

Docent: Thomas Fossen (t.fossen@phil.leidenuniv.nl)

Thomas Fossen is universitair docent politieke filosofie aan het Instituut voor Wijsbegeerte.

Werkcollege

Titel

Descartes' Meditaties

Korte omschrijving

De eerste Meditatie van Descartes bevat het beroemde twijfel-experiment. Als een kwade geest mij kan bedriegen, dan lijkt het erop dat ik niets kan weten. Wat wil Descartes bereiken bij jou als lezer? Voor aanvang van het college lees je de eerste Meditatie en beantwoord je vragen hierover.

Docent: Dr. Maria van der Schaar (m.v.d.schaar@hum.leidenuniv.nl)

Maria van der Schaar is docent logica en taal filosofie aan het Instituut voor Wijsbegeerte aan de Universiteit Leiden.

Q&A

Heb je nog vragen over de opleiding? Dan kan de student die hier allemaal beantwoorden!

Voorbereiding

Lees voor het werkcollege Meditatie I en beantwoord de leesvragen hieronder. Neem de tekst en de antwoorden mee naar het college.

Leesvragen over Meditatie I

De eerste twee alinea's geven een introductie op de aanpak.

AT 7: 17/18 Wat voor ik-figuur wordt hier geïntroduceerd?

Over wat voor soort twijfel wordt hier gesproken? (Tip: Descartes zet handelingen tegenover overwegingen. Dit contrast komt terug in AT 7: 22))

Wat zijn de grondslagen, en waarom zijn die zo belangrijk?

Waarom worden de onware meningen op een lijn gezet met de meningen die niet echt zeker zijn?

In welke filosofische school speelt de idee van het onthouden van instemming een belangrijke rol?

Van welk soort bedrog en vertrouwen is hier sprake?

De derde alinea begint met 'Ik heb nu eenmaal alles wat ik als het meest waar heb aanvaard, of uit of door middel van de zintuigen ontvangen' Welke is de ik-figuur hier?

Wat zou 'uit of door middel van de zintuigen' kunnen betekenen? [Het antwoord is niet in de tekst te vinden; op het college zal ik wat historische context geven.]

In het *Discours*, AT 6: 37, is duidelijk op welk soort van filosofen Descartes kritiek heeft. Geef de relevante passage. Toch is de ik-figuur niet speciaal een aanhanger van deze school.

AT 7: 18/19 Welke soort van figuur stelt hier de vraag 'Op grond waarvan zou ik kunnen ontkennen dat deze handen en dit hele lichaam van mij zijn?' En wie trekt de conclusie 'dat ik nooit zekere aanwijzingen heb om de waaktoestand van de slaap te onderscheiden'?

AT 7: 19/20 Wat zijn de algemene dingen waarover gesproken wordt aan het einde van 19?

En wat zijn de eenvoudigere en algemenere dingen waarover even later gesproken wordt? Waarmee worden deze laatste gecontrasteerd?

Leg in eigen woorden uit waarom de sterrenkunde hier aan twijfel onderhevig is, maar niet de rekenkunde of meetkunde.

AT 7: 21 Hoe kan het dan toch dat er twijfel mogelijk is als ik 2 en 3 optel?

AT 7: 21 De ik-figuur introduceert een bepaald Godsbegrip: eentje die alles kan, en mij dus ook zo gemaakt kan hebben dat ik altijd dwaal. Komt dit overeen met het Godsbegrip van Descartes zelf? Wat bedoelt Descartes als hij schrijft: Laten we aannemen dat alles wat God betreft een verzinsel is.

AT 7: 22 Wat bedoelt D als hij schrijft dat ik mezelf voor de gek houdt?

In AT 7: 22/23 is er sprake van een kwade geest. Wat is het verschil met het Godsbegrip in 21? Wat wordt hier bedoeld met 'aannemen' en 'veronderstelling' (AT 7: 21 2^e alinea)?

AT 7: 23 Wat is het belangrijkste resultaat van deze meditatie? Kijk nu ook naar de samenvatting van de eerste meditatie in het voorwoord.

De 'ik'-figuur kun je niet gelijkstellen met Descartes. Wat voor figuur is het? En hoe verhoudt hij zich tot de lezer? Ga even terug naar wat Descartes zegt over wat hij verwacht van de lezer op AT 7: 9.

Om wat voor soort twijfel gaat het in de eerste meditatie? Is het echte, psychologische twijfel, of gaat het om een ander soort twijfel? En is er een verschil met de twijfel binnen het Scepticisme?

Argumenten van de Sceptici spelen een belangrijke rol in de eerste Meditatie. Toch is Descartes geen scepticus. Kun je uitleggen welke rol skeptische argumenten in het betoog van de eerste Meditatie spelen? In welke passage wordt aan het bestaan van de buitenwereld getwijfeld? Speelt een dergelijke twijfel al een rol bij de Sceptici van de oudheid en daarna?

*over de eerste filosofie waarin het bestaan
van God en het onderscheid tussen menselijke
ziel en lichaam worden bewezen*

I

Over dingen die in twijfel kunnen worden getrokken

Al een aantal jaren geleden heb ik gemerkt, hoeveel onwaars ik vanaf mijn jeugd voor waar heb gehouden, en hoe twijfelachtig⁷ alles is, wat ik naderhand daarop heb gebouwd. Daarom moet eenmaal in het leven alles in zijn geheel worden vernietigd en moet vanaf de eerste grondslagen een nieuw begin worden gemaakt, als ik ooit iets zekers en blijvends in de wetenschappen wil oprichten. Het leek evenwel een gigantisch werk, en ik wachtte een leeftijd af die rijp genoeg zou zijn, in die zin dat er daarna geen andere leeftijd meer kon komen die geschikter zou zijn om dit karwei aan te pakken. Daarom heb ik wel zo lang gearzeld dat ik van nu af aan schuldig zou zijn, als ik de tijd die nog rest om te handelen zou opmaken aan overwegingen. Het komt dus goed uit dat ik tegenwoordig mijn geest van alle zorgen heb bevrijd en verzekerd ben van een gegarandeerde vrije tijd. Ik trek me nu op mijzelf terug en zo zal ik de vrijheid hebben serieus en ongedwongen de vernietiging van mijn meningen ter hand te nemen.

[18]

Daarvoor is echter niet noodzakelijk dat ik aantoon dat ze alle onwaar zijn, want zoiets zou ik misschien wel nooit tot een goed eind kunnen brengen. Omdat de rede mij ervan overtuigt dat ik mijn instemming even zorgvuldig moet onthouden aan de meningen die niet echt zeker en ontwijfelbaar zijn, als aan de meningen die kennelijk onwaar zijn, zal het al voldoende zijn alles te verwerpen waarin ik ook maar de minste reden tot twijfel vind. Ik hoef ze dus niet alle afzonderlijk door te nemen, wat een eindeloos werk zou zijn. Omdat het zo is dat een gebouw vanzelf instort, als de grondslagen waarop het gebouwd is zijn ondergraven, ga ik onmiddellijk de beginselen zelf te lijf, waarop alles steunde wat ik destijds geloofde.

Ik heb nu eenmaal alles wat ik als het meest waar heb aanvaard, of uit of door middel van de zintuigen ontvangen. Van die zintuigen heb ik echter gemerkt dat ze soms bedriegen², en het is verstandig om nooit vertrouwen te hebben in wie ons ook maar één keer misleidde.

Maar misschien is het zo dat de zintuigen ons ten aanzien van sommige kleine en veraf gelegen zaken soms wel bedriegen, maar dat er toch heel veel andere dingen zijn waaraan zeker niet kan worden getwijfeld, ook al zijn we daarin van de zintuigen afhankelijk – zoals bij voorbeeld dat ik hier ben, bij het vuur zit, mijn kamerjas aan heb, dit papier in mijn handen vasthoud, en dergelijke. Op grond waarvan zou ik kunnen ontkennen dat deze handen en dit hele lichaam van mij zijn?

[19] Hoogstens als ik mij zou vergelijken met de één of andere soort gekken, van wie de hersenen door een hardnekkige damp uit de zwarte gal zo zijn verzwakt, dat ze voortdurend beweren dat ze koningen zijn als ze heel arm zijn, of dat ze in purper gekleed gaan als ze naakt zijn, of een aarden kop hebben, of helemaal een pompoen zijn, of uit glas geblazen zijn. Dat soort mensen is echter krankzinnig en ik zou zelf niet minder dement lijken, als ik hen op de één of andere manier mij ten voorbeeld stelde.

Dit zal duidelijk zijn, ook al was ik niet een mens die gewoonlijk 's nachts slaapt en dan al diezelfde of soms zelfs nog minder waarschijnlijke situaties in zijn droom beleeft dan die mensen in hun waaktoestand³. Hoe vaak evenwel overtuigt de nachtelijke rust me niet van die heel gewone situaties, zoals dat ik hier ben, mijn jas aanheb, bij het vuur zit, terwijl ik in feite ontkleed onder de dekens lig. Maar nu bekijk ik dit papier met mijn ogen, die klaar wakker zijn; ik beweeg mijn hoofd, dat niet slaapt; willens en wetens strek ik mijn hand uit en voel ik dat; bij iemand die slaapt zou dit niet zo duidelijk onderscheiden⁴ overkomen. Maar als ik nu eens zou doen, alsof ik me niet herinner dat ik een andere keer in mijn slaap door juist dit soort voorstellingen ben bedrogen. Als ik dat nu opletter overdenk, zie ik duidelijk hoe ik nooit zekere aanwijzingen heb om de waaktoestand van de slaap te onderscheiden. Hiervan raak ik in een verbazing die me bijna doet geloven dat ik nu slaap.

Stel, dat we nu dus dromen, en dat deze bijzonderheden niet echt zijn, zoals het feit dat we onze ogen opendoen, ons hoofd bewegen, onze handen uitsteken, en misschien zelfs dat we zulke handen en zo'n compleet lichaam hebben; dan moeten we inderdaad toch toegeven dat we in de slaap een soort geschilderde plaatjes zien, die alleen maar gefantaseerd konden worden omdat ze lijken op echte dingen. Minstens de algemene dingen, zoals ogen, handen of een compleet lichaam, kunnen dus zelf geen verzinsels zijn, maar moeten echt bestaan. Want zeker ook wanneer schilders hun best doen om met behulp van uiterst ongebruikelijke vormen sirenen en satyrs te fantaseren, slagen zelfs zij er niet in er in elk opzicht nieuwe gestalten aan toe te kennen, en maken ze slechts een mengsel van ledematen van verschillende dieren. Of als ze misschien iets bedenken dat zo nieuw is, dat nog nooit iemand iets heeft gezien dat daarop lijkt, en dat zo volkomen gefantaseerd en onwaar is, dan nog moeten op zijn minst de kleuren waaruit ze het hebben vervaardigd echt zijn. En om dezelfde reden moeten wij toegeven, ook al kunnen die algemene dingen, zoals ogen, hoofd, handen en dergelijke gefantaseerd zijn, dat enkele andere nog eenvoudiger en algemener dingen wel echt moeten zijn, want alle beelden van voorwerpen die in ons denken voorkomen, of ze nu waar of onwaar zijn, worden daaruit gevormd, als het ware uit hen als uit de echte kleuren.

Tot dit eenvoudige en algemene⁵ denk ik te moeten rekenen: de lichamelijke natuur in het algemeen en de uitgebreidheid ervan⁶; tevens de gestalte van uitgebreide voorwerpen; tevens de kwantiteit ofwel hun omvang en aantal; tevens de plaats waar ze bestaan en de tijd die ze duren, en dergelijke.

Daarom concluderen wij hieruit misschien niet ten onrechte dat de natuurkunde, de sterrenkunde, de medische wetenschap en alle andere vakken die op de beschouwing van samengestelde zaken berusten, inderdaad twijfelachtig zijn, maar dat daarentegen de algebra en de meetkunde en dergelijke wetenschappen, die slechts handelen over de meest eenvoudige en algemene zaken en zich er weinig aan gelegen laten liggen of die nu wel of niet in de natuur voorkomen, iets

zegers en ontwijfelbaars bevatten. Want of ik nu waak of slaap, twee plus drie is vijf, en een vierkant heeft niet meer dan vier kanten; en het lijkt niet mogelijk dat zulke opvallende waarheden ooit van onwaarheid verdacht zullen worden.

[21] In mijn geest is echter de oude mening gegrift dat God, die alles kan⁷, en door wie ik zoals ik ben geschapen ben, bestaat. Op grond waarvan weet ik echter dat hij er niet voor gezorgd heeft dat er helemaal geen aarde is, geen hemel, geen uitgebreidheid, geen gestalte, geen omvang, geen plaats, en dat al deze dingen slechts bestaan op de manier zoals ze zich aan mij voordoen?⁸ Sterker nog: net zoals ik oordeel dat anderen zich soms vergissen in wat ze heel precies menen te weten, zo kan ik ook dwalen, iedere keer als ik twee plus drie neem, of de kanten van een vierkant tel, of als er nog iets anders, gemakkelijkers kan worden bedacht? Maar misschien wilde God niet dat ik zo bedrogen zou worden, want hij wordt toch volmaakt goed genoemd. Maar als het met zijn goedheid in strijd zou zijn mij zo te hebben geschapen dat ik altijd dwaal, zou het toch even vreemd zijn dat ik soms dwaal. Toch kan dit laatste niet vreemd worden genoemd.

Er kunnen misschien wel mensen zijn die liever zo'n machtige God willen ontkennen dan te moeten geloven dat al het andere onzeker is. Laten wij even niet tegen ze ingaan en aannemen dat alles wat God betreft een verzinsel is. Laten we even meegaan in hun veronderstelling, dat ik in de toestand waarin ik nu verkeer terecht gekomen ben door het noodlot of door het toeval of door een aaneengesloten reeks van gebeurtenissen of op nog andere wijze. Naarmate dan de veroorzaker van mijn ontstaan als minder machtig wordt voorgesteld, ligt het ook meer voor de hand dat ik zo onvolmaakt ben, dat ik altijd dwaal, omdat immers dwalen en fout zitten als onvolmaaktheid worden gezien. Op deze argumenten heb ik inderdaad niets te antwoorden, maar ik word wel gedwongen te bekennen dat er van alles wat ik vroeger voor waar hield, niets is overgebleven waaraan niet getwijfeld kan worden. Dit is niet zo omdat ik onoplettend of lichtvaardig zou zijn, maar vanwege geldige en weloverwogen redenen. Daarom moet ik er voortaan nauwlettend voor zorgen even-

min akkoord te gaan met mijn vroegere waarheden als met wat kennelijk onwaar is, indien ik tenminste ooit iets zegers wil vinden.

Maar het is nog niet voldoende dit te hebben opgemerkt, ik moet ervoor zorgen me dit te blijven herinneren. Voortdurend immers duiken er traditionele meningen op die beslag leggen op mijn goedgelovigheid, die murw gemaakt is door een lange traditie en door de macht der gewoonte, ook zonder dat ik dat zou willen. Ik zal nooit afleren ermee akkoord te gaan en erop te vertrouwen, zolang ik ze nog houd voor wat ze inderdaad zijn: in bepaald opzicht wel twijfelachtig (zoals al is aangetoond), maar toch heel waarschijnlijk en van dien aard, dat er veel meer reden is ze te geloven dan ze te ontkennen. Om die reden handel ik mijns inziens niet verkeerd, als ik mijn wil helemaal in de omgekeerde richting stuur en mezelf voor de gek houd en een tijdje doe alsof die meningen totaal onwaar en gefantaseerd zijn. Dit doe ik zo lang totdat het zover is, dat geen enkele trage gewoonte mijn oordeel meer belet de dingen op een juiste manier waar te nemen, vanaf het moment dat er als het ware evenwicht gebracht is tussen mijn vooroordelen. Want ik weet dat er dan in die tussentijd geen enkel gevaar of dwaling kan optreden en dat ik me nooit te erg aan mijn wantrouwen kan overgeven, omdat ik immers nu niet bezig ben met handelen, maar alleen met het verkrijgen van kennis.

[23] Ik ga dus nu van de veronderstelling uit dat het niet de algoede God is, de bron der waarheid, maar een kwade geest⁹, uiterst machtig en slim, die mij met alle macht probeert te bedriegen. Ik denk dan dat de hemel, de lucht, de aarde, kleuren, gestalten, geluiden, alles wat buiten mij is, niets anders zijn dan droomspelletjes, waarmee hij mijn goedgelovigheid in de val lokt. Ik bekijk mijzelf dan alsof ik geen handen heb, geen ogen, geen vlees, geen bloed, geen enkel zintuig, en alsof ik ten onrechte meen dat ik dit alles wel heb. Ik blijf hardnekkig vastzitten in deze meditatie¹⁰. Zo zal ik, als het dan inderdaad niet in mijn macht ligt iets waars te kennen, in elk geval in staat zijn om niet akkoord te gaan met wat onwaar is. Met vast gemoed zal ik er zorg voor dragen dat die bedrieger,

MEDITATIES

hoe machtig hij ook is en hoe slim ook, mij niets ingeeft. Maar dit plan is heel moeilijk en een zekere traagheid doet me weer terugvallen in mijn gewone leven. Zoals een gevangene, die in zijn droom een gefantaseerde vrijheid genoot, bang is wakker te worden op het moment dat hij begint te vermoeden dat hij slaapt, en zo lang mogelijk aan die mooie illusies blijft vasthouden – zo val ik vanzelf weer terug in mijn oude meningen en ben ik bang wakker te worden, om te vermijden dat ik voortaan vastzit aan het moeizame werk van het wakker zijn na de rustige slaap, zonder dat ik enig licht zie, maar onderwijl wel in de onontwarbare duisternis van de reeds opgeroepen problemen verkeer.